

VŠĮ Romų visuomenės centras

Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje

Pažangos vertinimas keturiose strategijos pagrindinėse politikos srityse

2018 m. rugsėjo mėn.

VŠĮ Romų visuomenės centras

Pilietinės visuomenės stebėsenos ataskaita dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje

*Pažangos vertinimas keturioje strategijos pagrindinėse
politikos srityse*

2018 m. rugsėjo mėn.

Ataskaitą parengė VšĮ „Romų visuomenės centras“.

Ataskaita parengta kaip Romų pilietinės stebėsenos bandomojo projekto „Romų pilietinės visuomenės gebėjimų ugdymas ir jų dalyvavimo, vykdamas romų integracijos nacionalinių strategijų stebėseną stiprinimas“ dalis. Bandomąjį projektą vykdo Europos Komisijos Teisingumo ir vartotojų reikalų generalinis direktoratas. Jį koordinuoja Vidurio Europos universiteto Politikos studijų centras (toliau – VEU PSC), bendradarbiaudamas su Europos romų vietos organizacijų tinklu (toliau - ERVO tinklu), Europos romų teisių centru (ERTC), Fundación Secretariado Gitano (FSG) ir Romų švietimo fondu (toliau - RŠF), o projekto įgyvendinime dalyvauja apie 90 nevyriausybiinių organizacijų ir ekspertų iš 27 valstybių-narių.

Nors Romų pilietinės stebėsenos bandomąjį projektą, kurio dalį sudaro parengta ataskaita, koordinuoja VEU, ataskaitoje pateiktos autoriaus išvados nebūtinai atskleidžia VEU nuomonę. VEU negali būti laikomas atsakingu už bet kokį jame esančios informacijos panaudojimą.

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	6
SANTRAUKA	7
ĮVADAS	8
UŽIMTUMAS	9
Dalyvavimo darbo rinkoje galimybių didinimas ir užimtumo tarnybų efektyvumo stiprinimas.....	9
Kova su diskriminacija užimtumo srityje ir romofobija darbo vietose.....	10
BŪSTAS IR BŪTINIAUSIOS VIEŠOSIOS PASLAUGOS	11
Kova su diskriminacija, gyvenamosios vietos segregacija ir kitomis romofobijos formomis būsto srityje.....	11
SVEIKATOS PRIEŽIŪROS POLITIKOS POVEIKIS ROMŲ BENDRUOMENEI	13
Vienodų galimybių naudotis visuomenės sveikatos priežiūros paslaugomis užtikrinimas.....	13
ŠVIETIMAS	14
Galimybių gauti kokybišką ikimokyklinį ugdymą ir priežiūrą didinimas	14
Ugdymo kokybės gerinimas iki privalomojo mokymo pabaigos	15
Kova su diskriminacija, segregacija ir kitomis romofobijos formomis švietimo srityje	15
REKOMENDACIJOS	17
LITERATŪROS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	18

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

EK	Europos Komisija
ES	Europos Sąjunga
NRIS	Nacionalinė romų integracijos strategija
PSD	Privalomasis sveikatos draudimas
RVS	Viešoji įstaiga „Romų visuomenės centras“
VUT	Valstybinė užimtumo tarnyba

SANTRAUKA

Stebėsenos ataskaitoje dėl nacionalinės romų integracijos strategijos įgyvendinimo Lietuvoje pateikta esamos padėties ir NRIS įgyvendinimo Lietuvoje apžvalga keturiuose srityse: būsto, švietimo, sveikatos ir užimtumo. Joje apžvelgta pasiekta pažanga ir pagrindiniai uždaviniai, kuriuos reikia išspręsti, siekiant veiksmingiau įgyvendinti strategiją.

Užimtumas

Per pastaruosius metus buvo vykdomi keli užimtumo projektai ir specialios iniciatyvos, skirtos būtent romų bendruomenės integracijai į darbo rinką. Nors prieš priimant NRIS jau buvo pradėti vykdyti keli projektai, jie atitiko strategiją ir, atrodo, davė teigiamų pokyčių. Šiuo metu vykdomas projektas turi didžiausią biudžetą ir lanksčiausią iki šiol reguliavimą, leidžiantį jį pritaikyti prie bendruomenės narių poreikių. Kadangi romų tautybės gyventojų skaičius Lietuvoje nėra didelis, tikimasi, kad projektais pagrįstas metodas vis dar gali būti veiksmingas. Tačiau pagrindinės kliūtys, trukdančios realizuoti šias iniciatyvas, yra formalūs reikalavimai, kurių kartais neįmanoma lengvai įgyvendinti (pvz., būtinybė pateikti oficialų vidurinio ar net aukštojo mokslo diplomą), ir potencialių darbdavių, kurie atsisako įdarbinti darbo ieškančius asmenis, sužinojus apie jų tautybę, rasistinis požiūris.

Būstas ir būtiniausios viešosios paslaugos

Aprūpinimas būstu yra viena iš svarbiausių problemų Lietuvoje ir ypač didžiausioje romų gyvenvietėje Vilniuje. Nors vyriausybė per NRIS ir Vilniaus miesto savivaldybė kartu įgyvendina priemonių rinkinį, bendruomenė vis dar susiduria su nuomos (dėl diskriminacijos) ir aprūpinimo savivaldybių būstu (kurio skaičius yra labai ribotas) problemomis ir tuo pat metu romai patiria priverstinį iškeldinimą, kuris prieštarauja tarptautinėms normoms.

Sveikatos priežiūros politikos poveikis romų bendruomenei

Padėtis sveikatos priežiūros srityje, lyginant su kitomis sritimis, yra gana nebloga. Bendroji Lietuvos sveikatos priežiūros sistema užtikrina, kad visi vaikai, nėščios moterys ir motinos, esančios motinystės atostogose, galėtų gauti visas reikalingas sveikatos priežiūros paslaugas. Tačiau kitų romų tautybės grupių šie rodikliai žemesni nei daugumos gyventojų, tuo metu kai rodikliai odontologinės priežiūros srityje, kurie, nors ir žemesni, tačiau ne ženkliai skiriasi nuo šalies vidurkio. Sveikatos priežiūros srityje, lyginant su kitomis sritimis, buvo įgyvendinta mažiau su NRIS susijusių projektų ir priemonių.

Švietimas

Lietuvai, kaip ir daugeliui ES šalių, reikalingas priemonių rinkinys, skirtas užtikrinti kokybiško švietimo prieinamumą romų vaikams. Nors Lietuvoje NRIS apima reikalingas priemones (tokias kaip tarpininkai ir mokyklų darbuotojų mokymai), siūloma jas nuosekliau ir nuodugniau įgyvendinti. Atsižvelgiant į papildomo neformaliojo švietimo, dienos centrų, ikimokyklinio ir popamokinio užsiėmimų poreikius, pristatomos ir aptariamasi priemonės, kurių imamasi siekiant užtikrinti, kad šie poreikiai būtų patenkinti.

ĮVADAS

Lietuvos teritorija yra padalinta į 60 savivaldybių (municipalinių teritorinių vienetų). Romų bendruomenė (2153 romai, remiantis 2011 m. atlikto gyventojų ir būstų surašymo duomenimis) yra išskirstyta pagal teritoriją ir gyvena 25 savivaldybėse; nors kai kuriose savivaldybėse jų yra mažiau nei 50 asmenų. Nuo 1989 m. romų skaičius šalyje tolygiai mažėja. 1989 m. Lietuvoje gyveno 2719 romų, o 2001 m. - 2571.

2011 m. duomenimis, 81 proc. romų mažumos gyveno miestuose, 19 proc. - kaimo vietovėse. Dauguma romų gyveno Vilniaus miesto ir rajono savivaldybėse (38 proc. visų romų tautybės gyventojų arba 814 individų), Kaune (23 proc. arba 482 individai), Šiauliuose (11 proc. arba 224 individai), Marijampolėje (10 proc. arba 214 individų) ir Panevėžyje (7 proc., arba 145 individai). Dauguma (93 proc. romų) turi Lietuvos pilietybę, 2,3 proc. - Rusijos Federacijos pilietybę, o likę 2,6 proc. yra kitų šalių piliečiai arba asmenys be pilietybės.

Pagrindinės problemos, su kuriomis susiduria bendruomenė, yra tinkamo ir prieinamo būsto trūkumas (ypač tai aktualu Vilniuje), didelis anksti mokyklą paliekančių romų vaikų skaičius bei mažesnės galimybės vaikams gauti kokybišką išsilavinimą, žemas užimtumo lygis ir daugumos gyventojų bendras neigiamas požiūris į romus, dėl kurio kyla įvairiausių problemų - nuo nepalankios vaikams atmosferos mokyklose iki dėl neapykantos įvykdytų nusikaltimų.

Šiuo metu Lietuvoje veikia šios romų organizacijos: viešoji įstaiga „Romų visuomenės centras“, Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laužas“, Lietuvos romų bendruomenė, Romų integracijos namai, Romų integracijos centras, Lietuvos čigonų bendrijos „Čigonų laužas“ Šalčininkų skyrius. 2017 m. Kaune buvo įkurta nauja organizacija, vadinama „Romų intelektualų organizacija“.

Nuo 2000 m. Lietuva įgyvendino keletą nacionalinių romų integracijos strategijų (NRIS): romų integracijos 2000-2004 m. programą; romų integracijos 2008-2010 m. programą ir romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2012-2014 m. veiksmų planą. Išskyrus Vilniaus miesto savivaldybę, nei viena iš vietos valdžios institucijų nedalyvavo rengiant, įgyvendinant ar stebint NRIS strategijas.

Savivaldybės Lietuvoje yra atsakingos už aprūpinimą būstu, švietimą (ikimokyklinį, pradinį, vidurinį ir suaugusiųjų švietimą), vietos sveikatos centrų ir ligoninių veiklą, gyventojų socialinę gerovę ir vietos kultūros centrų veiklą. Todėl savivaldybės vaidina svarbų vaidmenį viešajame sektoriuje: apskaičiuota, kad jos atsakingos už 22 proc. visų išlaidų ir dėl to vietos valdžios institucijos ir visos suinteresuotosios šalys vietos lygmeniu yra itin svarbios romų integracijai skatinti.

Šioje stebėsenos ataskaitoje pateikta dabartinės padėties ir NRIS įgyvendinimo Lietuvoje apžvalga keturiuose EK pasiūlytose srityse: būsto, švietimo, sveikatos priežiūros ir užimtumo. Ši ataskaita pagrįsta kelių informacijos šaltinių analize. Pagrindinis iš jų yra jau atlikti tyrimai, pateiktos ataskaitos ir komentarai, kuriuos pastaraisiais metais parengė pilietinė visuomenė (VšĮ „Romų visuomenės centras“, taip pat kitos Lietuvos žmogaus teisių ir romų organizacijos) bei galiojantys teisės aktai ir politinės strategijos.

Tačiau, siekiant užtikrinti labiau suderintą situacijos vaizdą, buvo surengti keli pokalbiai su NVO darbuotojais, taip pat su Tautinių mažumų departamento atstovais.

UŽIMTUMAS

Dalyvavimo darbo rinkoje galimybių didinimas ir užimtumo tarnybų efektyvumo stiprinimas

Remiantis 2007 m. atlikto gyventojų ir būstų surašymo duomenimis, Lietuvos romų nedarbo lygis sudarė 34 procentus (šalies vidurkis buvo 11 procentų). Nors aukštesnio nedarbo lygio priežastys yra įvairios, pradedant prastesniu išsilavinimu, lietuvių kalbos įgūdžių stoka ir kitais profesinės kvalifikacijos trūkumais, taip pat galima stebėti giliai įsišaknijusius darbdavių rasistinio požiūrio pavyzdžius.

2011-2013 m. viešosios nuomonės tyrimų rezultatai rodo, kad maždaug pusė Lietuvos gyventojų (42-48 proc.) nenori dirbti toje pačioje darbovietėje, kurioje dirba romai.¹

Taip pat verta išskirti romų moterų padėtį iš bendros romų tautybės grupės. Remiantis apklausos duomenimis, romų tautybės moterų padėtis užimtumo srityje yra prastesnė nei vyrų. Mažesnę moterų aktyvumą lėmė ne tik įtvirtinti stereotipai dėl jų vaidmens viešajame gyvenime ir šeimoje, bet ir nelankstus darbdavių požiūris bei viešųjų paslaugų stoka.²

2004–2015 m. Lietuvoje buvo įgyvendinti šie trys projektai:

- „Romų integracijos į darbo rinką mechanizmo sukūrimas ir išbandymas“ (2004-2008 m.),³
- „Atsigręšk į romus: inovatyvios romų įtraukimo į darbo rinką priemonės“ (2009–2012 m.)“⁴
- „Europos romų kultūros ir verslo parkas „Bahtalo Drom“(2012-2015 m.)“,⁵
- „Dirbkime kartu su romais – naujos darbo galimybės ir iššūkiai“ (tebevykdomas).⁶

Projektai buvo finansuojami ES lėšomis, daugiausia dėmesio skiriant įsidarbinimui palengvinti ir lyderystės, profesinio orientavimo ir konkretnės tikslinės kvalifikacijos teikimui. Projektai buvo ir tebėra suderinti su NRIS gairėmis ir vykdomi glaudžiai bendradarbiaujant su valdžios institucijomis. Iš viso 351 romas dalyvavo arba pasinaudojo šiomis galimybėmis, iš kurių 73 buvo įdarbinti, o kai kurie tęsė išsilavinimą.

Pagrindinis dabartinio projekto tikslas – suformuoti projekte dalyvaujančių romų socialinius ir įdarbinimui reikalingus įgūdžius, motyvuoti juos tinkamai įvertinti asmeninius poreikius. Todėl projekto dalyviams teikiamos socialinių darbuotojų konsultacijos. Socialiniai darbuotojai taip pat teikia romams pagalbą ir tarpininkavimo paslaugas bendraujant su valdžios institucijomis. Informaciją apie socialines paslaugas ir kitą projekto veiklą romų tautybės asmenims teikia socialinių darbuotojų padėjėjai, jie taip pat

¹ Statistikos departamentas (2013). *Gyventojai pagal tautybę, gimtąją kalbą ir tikyba*. Vilnius: Statistikos departamentas.

² „Moterų ir vyrų padėties skirtumų mažinimas ekonominių sprendimų priėmimo Lietuvoje“ finansavimo susitarimu Nr. JUST/2012/PROG/AG/4118/GE įgyvendinamas pagal Europos Sąjungos užimtumo ir socialinio solidarumo programą PROGRESS (2007-2013 m.). Daugiau informacijos rasite: <http://progress.lygus.lt/romiu-padeties-tyrimas-ir-vertinimas/>

³ 2005-2008 m. „Romų integracijos į darbo rinką mechanizmo sukūrimas ir išbandymas“ sutarties Nr. 190- ESF/2004/2.3.0-01-01/02-05, pagrindinis projekto vykdytojas: VšĮ „Romų visuomenės centras“.

⁴ 2009-2012 m. „Atsigręšk į romus“, sutarties Nr. VP1-1.3-SADM-02-K-01-045, pagrindinis projekto vykdytojas Jungtinių Tautų vystymo programa Lietuvoje.

⁵ 2012-2015 m. Europos romų kultūros ir verslo parkas „Bahtalo Drom“, sutarties Nr. VP1-1.3-SADM-02-K-03-120, pagrindinis projekto vykdytojas Lietuvos čigonų bendrija „Čigonų laūžas“.

⁶ Daugiau informacijos apie šį projektą rasite: <http://www.romuplatforma.lt/en/roma-in-the-labour-market/>

identifikuoja potencialius projekto dalyvius, kviečia juos pasinaudoti teikiamomis paslaugomis, motyvuoja romus dalyvauti projekto vykdyme ir įdarbinimo procese. Visų pirma projekte siūlomi anglų ir lietuvių kalbų mokymo, vairavimo kursai, kompiuterinio raštingumo, tradicinių (bet pritaikomų) amatų mokymai ir lyderystės įgūdžiai.

Manoma, kad 40 proc. iš maždaug 300 dalyvių bus įdarbinti. Projektą įgyvendina viešoji įstaiga „Romų visuomenės centras“, projekto partneriai – Lietuvos romų bendrija „Čigonų laužas“ ir bendrijos Šalčininkų skyrius, Lietuvos romų bendruomenė, Romų integracijos namai, Romų integracijos centras.

Anksčiau minėtuose projektuose numatomas valstybinės užimtumo tarnybos (buvusios Lietuvos darbo biržos, ir nuo 2018 m. spalio 1 d. - Užimtumo tarnybos prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos) konsultacijų teikimas ir dalyvavimas. Šis konkretus bendradarbiavimas taip pat yra vertingas, norint atkreipti VUT dėmesį į nelankstų formalių reikalavimų, kurie kartais gali lemti tam tikrų grupių pašalinimą iš darbo rinkos, rinkinį.

Nėra oficialių duomenų apie grupių, susiduriančių su ypatinga socialine rizika, pavyzdžiui, jaunimo, moterų, LGBTQ, neįgalųjų, įsitraukimą. Tačiau kadangi romų vietinės organizacijos visada dalyvauja projektuose, jos stengiasi užtikrinti ir šių grupių dalyvavimą. Remiantis konsultacijomis su nevyriausybinėmis organizacijomis, romų tautybės moterys ir jaunimas pagaliau yra gerai atstovaujami projektuose.

Kova su diskriminacija užimtumo srityje ir romofobija darbo vietose

Romų diskriminacija užimtumo srityje išlieka gana nedokumentuota, todėl autorius pateiks išvadą, pagrįstas pačių darbo ieškančių asmenų ir su bendruomene dirbančių NVO narių pokalbiais. Bendradarbiaujančioms su romų bendruomene organizacijoms vis dėlto žinoma apie šių dokumentų ir bet kokių struktūrizuotų tyrimų trūkumą ir šiuo metu jos rengia paraišką gauti finansavimą tyrimui atlikti, taip pat rekomendacijų rinkinį, skirtą Lietuvos NRIS, bei viešą kampaniją NRIS paremti.

Minimas projektas „Dirbkime kartu su romais - naujos darbo galimybės ir iššūkiai“ ⁷ apima tiesioginės rasinės diskriminacijos pavyzdžių surinkimą bei analizę. Šio duomenų rinkimo tikslas - turėti apčiuopiamų rasinės diskriminacijos užimtumo srityje įrodymų, kurie bus naudojami kuriant būsimus projektus. Pavyzdžių rinkimas tebevyksta, tačiau duomenys atskleidžia tipišką diskriminacijos modelį įsidarbinimo metu. Remiantis pokalbiais su romų NVO ir romų tautybės darbo ieškančiais asmenimis, romai susiduria su akivaizdžia darbdavių diskriminacija.

Remiantis dešimtimis atskirų atvejų, kuriuos stebėjo organizacijos, tipiška situacija yra tokia: darbo ieškantis asmuo kreipiasi dėl tinkamos kvalifikacijos darbo, o po to susidaro du galimi scenarijai:

1. darbo ieškantis asmuo kviečiamas į tiesioginį pokalbį, po kurio jis informuojamas, kad ši vieta jau yra užimta;
2. darbo ieškančiam asmeniui dar prieš pokalbį pranešama, kad jo siekiamos darbo vietos nebėra rinkoje, arba aiškiai nurodoma, kad romų tautybės asmenys nebus įdarbinami (ir (arba) vertinami kaip atitinkantys reikalavimus).

Romų diskriminacijos darbo vietoje atvejai yra panašūs į anekdotus ir buvo tik neoficialiai renkami dalyvaujančių organizacijų.

⁷ Daugiau informacijos apie šį projektą rasite: <http://www.romuplatforma.lt/en/roma-in-the-labour-market/>

BŪSTAS IR BŪTINIAUSIOS VIEŠOSIOS PASLAUGOS

Kova su diskriminacija, gyvenamosios vietos segregacija ir kitomis romofobijos formomis būsto srityje

Gyvenamojo būsto sąlygos ir priverstinis iškeldinimas yra viena iš pagrindinių problemų, su kuria susiduria romų tautybės žmonės jau daug metų prieš ir po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1991 m.

Romų gyvenimo sąlygos vidutiniškai yra prastesnės kokybės nei daugumos Lietuvos gyventojų. Visų pirma nors 91 proc. Lietuvos gyventojų turi nuosavus namus, tik 31 proc. romų yra nuosavo būsto savininkai. Jų namuose vienam gyventojui tenka perpus mažiau ploto, lyginant su daugumos gyventojų vidurkiu. Daugiau nei 50 proc. romų būstuose nėra įrengto tualetu ir (arba) dušo, lyginant su mažiau nei 20 proc. daugumos šalies gyventojų⁸ vidurkiu.

Pagrindinė Kirtimų gyvenvietė Vilniuje yra aiškus atskirtos kaimynystės pavyzdys, ir valdžios institucijos mažai ką nuveikė, siekiant panaikinti šią atskirtį. Gyvenvietė yra įsikūrusi pramoninėje zonoje, į pietus nuo Vilniaus, todėl gyventojų kelionė į miesto centrą reikalauja nemažai laiko ir piniginių sąnaudų, nes viešojo transporto priemonės važiuoja nedažnai. Dėl dabartinės rajono būklės - didelio užterštumo, gamyklų ir oro uosto artumo - gyvenvietės vietą galima vertinti atsižvelgiant į aplinkos rasizmo aspektą. Vis dėlto verta priminti, kad Kirtimų gyvenvietė įsikūrusi šiame rajone nuo septintojo dešimtmečio, kai tai buvo kaimo vietovė ir neišsivysčiusi, todėl iš viso nebuvo pramoninė.

Remiantis neoficialiais asmeniniais VŠĮ „Romų visuomenės centras“ skaičiavimais 2017 m. 46 pastatuose gyveno 246 žmonės (prieš dešimt metų juose gyveno beveik 500 romų). 2018 m. birželio mėn. vykusių pokalbių duomenimis, Kirtimų gyvenvietėje buvo 41 namas ir apie 200 gyventojų, t.y. gyvenvietės gyventojų skaičius mažėja.

Nors aprūpinimas būstu buvo identifikuotas, kaip viena iš pagrindinių Lietuvos NRIS sričių, Kirtimų gyvenvietėje priverstiniai, neatitinkantys tarptautinių taisyklių iškeldinimai reguliariai vyksta iki šiol kas keli mėnesiai ir yra suplanuoti Kirtimų gyvenvietėje 2019 metams. NRIS nenagrinėja konkrečiai iškeldinimo problemos, bet skiria daugiau dėmesio Kirtimų gyventojų aprūpinimo būstu užtikrinimo būdams. Nepaisant to, kad priverstinis iškeldinimas yra aiškiai priskiriamas teisės sričiai atvejis⁹, kurį reikia perduoti teismo nagrinėjimui, tačiau, nepaisant daugybės įvairių žmogaus teisių organizacijų siūlymų padėti ir atstovauti bendruomenei, neatsirado nei vieno asmens - šios bendruomenės nario, kuris sutiktų pateikti tokią bylą teismui, nei kartu su kitais, kaip bendrą prašymą, nei atskirai, dėl nepasitikėjimo ir bendros valdžios atstovų baimės.

Kirtimų gyventojai yra Vilniaus savivaldybės jurisdikcijoje, o žemė, kurioje įsikūrusi gyvenvietė, priklauso valstybei. Per pastaruosius kelerius metus Vilniaus savivaldybė pradėjo labiau atsižvelgti į dialogą su Lietuvos vyriausybe ir NVO. Keturis kartus per metus Vilniaus savivaldybė kviečia savivaldybių, ministerijų, departamentų ir pilietinės visuomenės atstovus aptarti Vilniaus (Kirtimų) gyvenvietės romų bendruomenės integracijos į visuomenę 2016–2019 metų programos rezultatus, kurių tikslas – tarpininkauti lengvinant gyventojų persikėlimo aplinkybes.

⁸ „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) VŠĮ „Diversity Development Group“. Pasiekama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

⁹ Europos žmogaus teisių konvencijos 3 ir 8 straipsniai, taip pat TPPTP 17 straipsnio 1 dalies 2 punktą ir TESKTP 11 straipsnio 1 dalis, papildyti Ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių komiteto Bendromis Pastabomis 4 p. (teisė į tinkamą būstą) ir 7 straipsniu (apsauga prieš priverstinį iškeldinimą).

Siekiant paspartinti romų iškeldinimo iš Kirtimų gyvenvietės procesą, savivaldybės įmonėje „Vilniaus būstas“ vieneriems metams buvo paskirta pareigybė, skirta padėti Kirtimuose gyvenančioms šeimoms išsinuomoti būstą. Tarnautojas darbą pradėjo nuo 2018 m. vasario mėn. pabaigos. Kirtimų gyvenvietės būsto problemos sprendimą savivaldybė vertina dviem būdais: teikdama socialinį būstą romų šeimoms arba kompensuodama būsto nuomą. 2017 m. septynioms romų šeimoms buvo suteiktas (neizoliuotas) socialinis būstas; 14 šeimų pasinaudojo nuomos mokesčio kompensacija. Nors nėra oficialių duomenų apie perkėlimo poveikį socialinei integracijai, apklausos dalyviai, kuriems pavyko užsitikrinti tinkamos kokybės būstą toliau nuo gyvenvietės, teigia, kad yra patenkinti tokiu pokyčiu.

Iš kitos pusės, Valstybinė teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Lietuvos Respublikos Aplinkos ministerijos įgyvendina savo Kirtimų gyvenvietės nugriovimo planą, nepaisydama nei Vilniaus savivaldybės sprendimų, nei ECRI (Europos Komisijos kovai su rasizmu ir netolerancija)¹⁰ rekomendacijų.

Romų gyvenimo sąlygos kitose savivaldybėse yra vidutiniškai blogesnės nei daugumos šalies gyventojų, tačiau, dėl nedidelio romų bendruomenės skaičiaus ir vyraujančios politikos formavimo procesų, jos nagrinėjamos kiekvienu konkrečiu atveju, neatsižvelgiant į romams būdingus specifinius bruožus.

¹⁰ ECRI ataskaita apie Lietuvą: penktasis stebėsenos etapas, patvirtinta 2016 m. kovo mėn. 18 d. Pasiekama: <https://rm.coe.int/fifth-report-on-lithuania/16808b587b>

SVEIKATOS PRIEŽIŪROS POLITIKOS POVEIKIS ROMŲ BENDRUOMENEI

Vienodų galimybių naudotis visuomenės sveikatos priežiūros paslaugomis užtikrinimas

Lyginant su aprūpinimu būstu, užimtumu ir švietimu, sveikatos apsauga yra mažiausiai problemiška sritis. Galimybę naudotis visuomenės sveikatos priežiūros paslaugomis užtikrina privalomasis sveikatos draudimas (PSD). Tik 9 procentai romų tautybės žmonių neturėjo PSD, ir tai atitinka daugumos Lietuvos gyventojų rodiklius.¹¹ Verta paminėti, kad Lietuvoje visi vaikai iki 18 metų, įskaitant romus, yra apdrausti, tai pat ir visos motinystės atostogose esančios moterys bei nėščios moterys.

2015 m. atlikta apklausa¹² atskleidė, kad 29 proc. romų apibūdina savo sveikatos būklę kaip „prastą ir labai prastą“ (nors daugumos gyventojų vidurkis yra 23 proc.), 50 proc. jų nurodė, kad serga lėtine liga ar turi ilgalaikių sveikatos sutrikimų (lyginant su daugumos 37 proc.). Statistiniai duomenys yra geresni, kai kalbame apie vaikus nuo 0 iki 15 metų: tik 8 proc. vaikų jų tėvai apibūdino kaip blogos sveikatos būklės. Romofobijos klausimas sveikatos priežiūros srityje Lietuvoje nėra toks problemiškas. Atsižvelgiant į skundų nebuvimą, panašu, kad romai turi tokias pačias galimybes naudotis sveikatos priežiūros paslaugomis, kaip ir dauguma šalies gyventojų. Nors, kaip minėta, sveikatos priežiūros sistemą galima tobulinti, panašu, kad ji neskatina romofobijos.

Kai romų tautybės asmuo negauna reikiamų sveikatos priežiūros paslaugų, nurodomos šios priežastys: laiko trūkumas dėl šeimos/darbo reikalų ar gydytojų / ligoninių baimė. Priežastis, dėl kurios dantų gydymas nebuvo atliekamas daugiau kaip 51 proc. atvejų, buvo pinigų stygius. Šis procentas, nors ir kelia nerimą, gali reikšti ne diskriminaciją, bet bendresnes dantų sveikatos priežiūros problemas, su kuriomis susiduria ir dauguma šalies gyventojų.

Kalbant apie vaikus nuo 0 iki 15 metų, šis procentas yra mažesnis. Medicininė pagalba nebuvo gauta 6 procentais atvejų.¹³

Romų integracijos į Lietuvos visuomenę 2015–2020 m. veiksmų plane ypatingas dėmesys skiriamas sveikatos apsaugai ir numatoma didinti sveikatos paslaugų prieinamumą romams. Jame pabrėžiama, kad romams kyla didesnė rizika patekti į neapdraustųjų privalomuoju sveikatos draudimu kategoriją, dėl to jie gali prarasti visas įstatymų numatytas sveikatos priežiūros paslaugas. Kol kas stebėjimo rezultatų nėra.

NRIS priemonės, vykdomos sveikatos priežiūros srityje, apima rengiamus reguliarius seminarus ir informuotumo ugdymo sesijas, daugiausia dėmesio skiriant ligų prevencijai, seksualinei sveikatai ir vaikų priežiūrai. Be to, dažniausiai seminarai buvo skirti romų moterims ir jaunimui.

¹¹ „Romų tautybės asmenų padėtis, lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) VšĮ „Diversity Development Group“. Pasiikiama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

¹² *Ten pat*

¹³ *Ten pat*

Švietimas organizuojamas trimis pagrindiniais ciklais. Ikimokyklinis ugdymas iki 6-7 metų, po to vykdomas pradinis ugdymas (keturios klasės, nuo 6-11 metų amžiaus), o po to - pagrindinis vidurinis ugdymas (šešios klasės, nuo 10 iki 17 metų amžiaus), baigiant „pagrindinio išsilavinimo pažymėjimo“ išdavimu arba papildomas vidurinis išsilavinimas (dar dvi klasės, 16–19 metų).¹⁴ Pradinis ir vidurinis išsilavinimas yra privalomas.

Dabar ir praeityje buvo įgyvendinamos kelios romams skirtos programos su lyginant pastebimais pakankamai dideliais biudžetais užimtumo ir švietimo srityse. Naujausiame Romų integracijos strategijos biudžete švietimo veiklai kasmet skiriama 40 000 EUR, tarpininkavimo veiklai - 60 000 EUR per metus. Daugiau informacijos apie biudžetą galima rasti Tautinių mažumų departamento tinklalapyje.¹⁵

Galimybių gauti kokybišką ikimokyklinį ugdymą ir priežiūrą didinimas

Lietuvoje stebimas didelis skirtumas tarp romų ir ne romų vaikų ikimokyklinės priežiūros ir ikimokyklinio ugdymo srityje. Remiantis 2015 m. apklausos duomenimis, ikimokyklinio ugdymo įstaigas lanko tik 25 procentai romų vaikų, kai daugumos šalies gyventojų vidurkis - 75 procentai.¹⁶ Remiantis minėta apklausa, taip pat socialinių darbuotojų ir mokyklų tarpininkų pateikta informacija, priešastys yra vietų kokybiškuose nemokamuose vaikų darželiuose (ypač Vilniuje ir kituose didžiuosiuose miestuose) trūkumas bei tradicija auginti vaikus šeimos rate ir pasikliauti didelės šeimos narių ir jų artimųjų pagalba prižiūrint mažus vaikus. Tačiau reikia atkreipti ypatingą dėmesį į tai, kad teisės aktai numato galimybę visiems bent jau 5 metų sulaukusiems vaikams gauti galimybę lankyti ikimokyklinio ugdymo įstaigą.

Dėl nepakankamo ikimokyklinio ugdymo priežiūros įstaigų lankomumo, mokykla tampa pirmąja vieta, kur turi būti laikomasi drausmės ir vykdomas komandinis darbas su kitais vaikais. Kadangi vaikams reikia laiko adaptacijai, tai gali neigiamai paveikti jų akademinis rezultatus ir komandinį darbą.

Todėl ypač svarbu, kad mokytojai mokyklose suprastų kontekstą ir įsitikintų, kad adaptacijos procesas (o taip pat dažnai ir kalbų mokymasis, nes lietuvių ar rusų kalbos dažniausiai nėra pirmosios kalbos romų kilmės vaikams) būtų kiek įmanoma sklandus, ir kad vaikas nepatirtų priešiško. ¹⁷

Siekiant kompensuoti nepalankias sąlygas, kurias daugelis romų vaikų patiria prieš pradėdami lankyti mokyklą, ypatingas dėmesys skiriamas užklaseinei veiklai ir neformaliajam švietimui, pavyzdžiui, kalbų mokymo klasėms, namų darbų grupėms ir kitai veiklai, skirtai palengvinti vaikų prisitaikymą prie mokyklinio gyvenimo. 2015 m. duomenimis, 33 procentai romų vaikų lanko vaikų dienos priežiūros įstaigas ar vaikų užimtumo centrus. ¹⁸

¹⁴ *World Data on Education: Lithuania*. UNESCO-Tarptautinio švietimo biuras (IBE) (2011). Pasiikiama: http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Lithuania.pdf

¹⁵ Šiuo metu informacija apie biudžetą lietuvių kalba pasieikiama: <http://www.romuplatforma.lt/departamento-veikla-romu-integracijos-srityje/>

¹⁶ „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) Vši „Diversity Development Group“. Pasiikiama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

¹⁷ Sabaliauskienė R. (2001). *Daugiakultūris ugdymas*. Toleikis V. (Sud.) *Lietuvos čigonai. Tarp praeities ir dabarties*. Vilnius: Garnelis. P. 49–56. [pasieikiama tik lietuvių kalba]

¹⁸ „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) Vši „Diversity Development Group“. Pasiikiama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

Ugdymo kokybės gerinimas iki privalomojo mokymo pabaigos

Panašiai kaip ir aprūpinimo būstu srityje, daugiausia su švietimu susijusių problemų išlieka Kirtimuose - didžiausioje Vilniaus apylinkėse romų bendruomenės gyvenvietėje. Norėdami užtikrinti, kad vaikai lankytų mokyklą, Vilniaus miesto socialinės apsaugos centro socialiniai darbuotojai (vidutiniškai du vienoje klasėje dirbantys ne visą darbo dieną, tačiau skaičius keičiasi) kasdien lankosi Kirtimų gyvenvietėje, kad pažadintų ir palydėtų 35 vaikus specialiu išsinuomotu transportu į ugdymo įstaigą.

Vilniaus miesto savivaldybė skiria tikslines lėšas Vilniaus Naujininkų mokyklai ir Saulėtekio mokyklai-daugiafunkciniam centrui (įstaigoms, kurias lanko daugiausiai romų tautybės mokinių), kurios organizuoja vaikų pervežimą iš Kirtimų gyvenvietės į mokyklas.

Minėtose Vilniaus Naujininkų ir Saulėtekio mokyklose dirba socialiniai pedagogai, prižiūrintys romų tautybės vaikus. Pedagogai padeda spręsti kalbos problemas ir bendrauti mokytojams su mokiniais, stebi mokinių pažangą mokykloje, tikrina namų darbus ir padeda kitoje veikloje. Pedagogams ar mokyklos tarpininkams teikiamos individualios ir grupinės konsultacijos. Be to, šios mokyklos siūlo popamokinę veiklą, kurioje dalyvauja apie 80 romų vaikų.

Remiantis NRIS, panašių priemonių imamasi ir kitose savivaldybėse, siekiant panaikinti romų mažumos ir daugumos šalies gyventojų švietimo atotrūkį. Įgyvendinant „Romų platformos“ iniciatyvą,¹⁹ savivaldybės įdarbina socialinius tarpininkus, kurių atsakomybė, be kita ko, yra teikti pagalbą ir tarpininkauti mokykloje, kuriant mokytojų, tėvų ir vaikų bendradarbiavimą.

Nors, kalbant apie romų vaikus, tikslas turėtų būti taikyti pagrindinę švietimo politiką, kuri yra vykdoma daugumai šalies gyventojų, šiuo metu vietos NVO atstovai ir socialiniai darbuotojai mano, kad mokyklose būtinas tarpininkavimo paslaugų teikimas. Kad tarpininkai dirbtų visu pajėgumu ir galėtų įvertinti šios intervencijos rezultatus, rekomenduojama įvesti visos darbo dienos ir ilgalaikias pareigybes. Iki 2014 m. tarpininkai dirbo pagal projektą ad hoc (laikiniai) pagrindu, tačiau įgyvendinant minėtą Romų platformos iniciatyvą, jų dalyvavimas pareikalavo ilgesnio laikotarpio ir vyriausybės reglamentavimo, nes vyriausybė yra atsakinga už programos NRIS rėmuose vykdymą.

Padėtis švietimo srityje pastebimai pasikeitė 2001–2015 m. Lyginant su 2001 m. duomenimis, neraštingumas ir nebaigtas pradinis išsilavinimas (tyrimo tikslais bendras skaičius, nors gali atsirasti tam tikrų neatitikimų) tarp mokyklinio amžiaus romų mokinių sumažėjo 39 procentais (2001 m. - 47 procentais, 2011 m. - 11 procentų, 2015 m. - 8 procentais), asmenų, turinčių pagrindinį išsilavinimą, skaičius padidėjo nuo 7 iki 27 procentų. 2011 m. romų tautybės vaikų (10–19 metų) išsilavinimas jų bendraamžių grupėje visoje Lietuvoje ryškiai skyrėsi tik vidurinio išsilavinimo atveju, o neraštingumo, pradinio ir pagrindinio ugdymo rodikliai skyrėsi tik 1–5 procentais (2001 m. siekė 11–36 procentus).²⁰

Kova su diskriminacija, segregacija ir kitomis romofobijos formomis švietimo srityje

Nors šiuo metu nebėra atskirų klasių ar kitokių atskirties atvejų ugdymo įstaigose, kiek žinoma autoriui, švietimo srityje vis dar yra tam tikrų diskriminacijos problemų.

¹⁹ Daugiau informacijos apie iniciatyvą galima rasti „Vietinės romų platformos - kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis“ projekto tinklalapyje: <http://www.romuplatforma.lt/en/home/>

²⁰ „Romų tautybės asmenų padėtis lyginant su kitais šalies gyventojais“ (2015) VŠĮ „Diversity Development Group“. Pasiikiama: <http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

Kaip buvo pažymėta keliuose tyrimuose,²¹ pagrindinis pokyčių poreikis ir didžiausias poveikis, kurį galima pasiekti, yra mokytojo ir mokinio sąveikos lygmenyje. Todėl programose nuosekliai nagrinėjamas mokytojų informuotumas romų istorijos klausimais, įskaitant holokaustą, esamą padėtį ir atitinkamas tradicijas bei nuoseklios diskriminacijos aplinkybes. Tai daugiausia daroma mokymų ir seminarų metu. Naujausia plataus masto programa, vykdoma vyriausybės įgyvendinant NRIS, vadinama „Vietinės romų platformos - kelias link bendradarbiavimo su savivaldybėmis“. Programa nuosekliai vykdo sąmoningumo ugdymo seminarus visoje šalyje.²² Kadangi programa yra gana nauja, iki šiol nėra tyrimų, kurie patvirtintų ar paneigtų jos veiksmingumą. Tačiau, remiantis pokalbiais su mokyklų darbuotojais, programa atrodo sulaukusi teigiamų atsiliepimų.

²¹ Sabaliauskienė R. (2001). *Daugiakultūris ugdymas*. Toleikis V. (Sud.) *Lietuvos čigonai. Tarp praeities ir dabarties*. Vilnius: Garnelis. P. 49–56. [pasiekama tik lietuvių kalba]

²² Daugiau informacijos apie programą galima rasti: <http://www.romuplatforma.lt/en/>

REKOMENDACIJOS

Užimtumas

Parengti dokumentais pagrįstą potencialių darbdavių diskriminacijos pavyzdžių tyrimą

Šiuo metu diskriminacijos, su kuria susiduria potencialiai darbo ieškantys romų tautybės asmenys, atvejai yra anekdotiniai ir žinomi tik tiems darbuotojams, kurie tiesiogiai dirba su jais užimtumo projekte. Norint tęsti darbą, siekiant pagerinti situaciją, reikia turėti gerai dokumentuotą įrodymų rinkinį. Taip pat reikia daugiau informacijos apie tai, kaip plačiai yra žinoma apie galimas diskriminacines situacijas ir romofobijos atvejus. Tyrimą galėtų paruošti pajėgi romų organizacija, bendradarbiaudama su ekspertų grupe.

Siekti didesnės švietimo ir užimtumo iniciatyvų sąveikos

Taip pat trūksta informacijos apie iniciatyvų, skirtų siekiant palengvinti perėjimą nuo švietimo prie įsidarbinimo, rezultatus.

Būstas

Nedelsiant sustabdyti priverstinį iškeldinimą, kuris prieštarauja tarptautinėms žmogaus teisių normoms

Šiuo metu Vilniaus gyvenvietėje įsikūrusi bendruomenė susiduria su priverstiniu iškeldinimu, dažnai vykdomu atšiauriomis oro sąlygomis, žiemą, neturint alternatyvaus būsto ir dalyvaujant mažiems vaikams. Kol neišspręstas būsto klausimas, reikia sustabdyti iškeldinimą.

Sveikata

Tęsti papildomus užsiėmimus jaunimui ir moterims

Remiantis NRIS, vykdomas ir (arba) remiamas papildomas švietimas lyčių, seksualumo ir sveikatos klausimais. Ši iniciatyva iš tikrųjų yra labai reikalinga ir turėtų būti tęsiama.

Švietimas

Įdarbinti tarpininkus mokykloje visai darbo dienai pagal ilgalaikę sutartį

Mokyklose reikalinga tarpininko pareigybė, tačiau norint, kad tarpininko darbas būtų sėkmingas, jis turi turėti stabilią darbo vietą, o ne dirbti pagal projektą ar *ad hoc* sąlygomis.

Šalinti ikimokyklinio ugdymo spragą

Svarbu didinti ikimokyklinio ugdymo įstaigas lankančių romų vaikų skaičių. Norint įgyvendinti šį siekį, būtina užtikrinti dvipusį procesą. Reikia gerinti šiu įstaigų prieinamumą ir geriau informuoti tėvus apie ikimokyklinio ugdymo naudą.

LITERATŪROS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Assessment of the previous Lithuania National Roma Integration Strategy in 2014.

Pasiekama: https://ec.europa.eu/info/files/assessment-lithuania-national-strategy-2014_en

Lietuvos nacionalinė romų integracijos strategija 2012-2014 m. (Veiksmų planas).

Pasiekama: https://ec.europa.eu/info/files/lithuania-national-strategy-2012-2014_en

Lietuvos nacionalinė romų integracijos strategija 2015-2020 m. Pasiekama:

https://ec.europa.eu/info/files/lithuania-national-strategy-2015-2020_en

Moterų ir vyrų padėties skirtumų mažinimas ekonominių sprendimų priėmimo Lietuvoje.

Pasiekama: <http://progress.lygus.lt/romiu-padetis-tyrimas-ir-vertinimas>

Penktoji ataskaita apie padėtį Lietuvoje. Europos Komisija prieš rasizmą ir netoleranciją (ECRI). Europos Taryba. Pasiekama:

https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/Country-by-country/Lithuania/Lithuania_CBC_en.asp

Romų tautybės asmenų padėtis, lyginant su kitais šalies gyventojais (pasiekama tik lietuvių kalba). Pasiekama: <http://www.lygybe.lt/lt/tyrimailygybessrityje>

Romų tautybės asmenų padėtis, lyginant su kitais šalies gyventojais (2015) VšĮ „Diversity Development Group“. Pasiekama:

<http://www.lygybe.lt/data/public/uploads/2015/12/romu-tautybes-asmenu-padetis-lyginant-su-kitais-salies-gyventojais.pdf>

World Data on Education: Lithuania. Pasiekama:

http://www.ibe.unesco.org/fileadmin/user_upload/Publications/WDE/2010/pdf-versions/Lithuania.pdf

